

the fact that in the multiple repetition of such memories there occurs their full personification. Four situations of the relation of the reflective thinking results of an investigator and an interrogated person are identified: 1) the results of the reflective thinking of an investigator and an interrogated person do not correspond to the actions of each other; 2) an investigator partially foresees the course of the thought process of an interrogated person; 3) an interrogated person partially anticipates the course of the investigator thinking process; 4) the investigator and the witness partially foresee the course of the thought process of each other. It's proved that the result of modeling crime event during interrogation depends on each participant of the investigative (search) action including the investigator.

Keywords: criminalistic tactics, modeling of crime event, interrogation of witnesses, process of forming witnesses testimonies.

УДК 343.98:001.895

Г. М. Гетьман, науковий співробітник
НДІ вивчення проблем злочинності імені
академіка В. В. Сташиса НАПрН
України, кандидат юридичних наук

ІННОВАЦІЙНІ НАПРЯМИ МОДЕЛЮВАННЯ ОСОБИ НЕВІДОМОГО ЗЛОЧИНЦЯ В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

Розглянуто інноваційні напрями моделювання особи невідомого злочинця. Здійснено спробу з'ясувати сутність таких інноваційних напрямів, що використовуються в діяльності органів кримінальної юстиції. Визначено теоретичні засади використання інноваційних підходів під час моделювання особи невідомого злочинця в діяльності органів кримінальної юстиції.

Ключові слова: моделювання особи невідомого злочинця, психологічний профіль, судово-психологічна експертиза, ДНК-аналіз, судово-генетична експертиза.

Соціально-економічні перетворення, які відбуваються в Україні, вимагають проведення наукових досліджень, спрямованих на формування інноваційних засад криміналістичного забезпечення діяльності органів кримінальної юстиції. Протидія злочинам багато в чому залежить від рівня розвитку досліджень у сфері наук кримінально-правового циклу, а також від можливості використання методу моделювання під час встановлення особи невідомого злочинця та запобігання продовженню його злочинної діяльності.

Метод моделювання в діяльності органів кримінальної юстиції використовується тоді, коли пряме дослідження фактів неможливе. Він являє собою процес побудови та вивчення об'єктів, явищ, дій чи подій з метою встановлення причин їх виникнення й існування, зв'язків між ними, а також надає відповідному суб'єкту можливість обрання та реалізації допустимих прийомів побудови певних моделей під час дослідження кримінального правопорушення.

Так, сучасним напрямом моделювання особи невідомого злочинця є використання психологічних знань для побудови ідеальної (розумової) моделі такої особи. При цьому використання даних психології під час побудови моделі особи невідомого злочинця можливе у двох випадках: 1) під час проведення позаекспертних психологічних досліджень та 2) при проведенні судово-психологічної експертизи.

Моделювання особи невідомого злочинця в ході психологічних досліджень являє собою побудову ідеальної моделі спеціалістом-психологом чи судовим експертом-психологом, яка розкриває його психологічні властивості, пояснює сутність поведінки, висвітлює такі характеристики, що відображають ставлення особи невідомого злочинця до виконуваних ним дій (бездіяльності), до оточення й самого себе під час учинення злочину, а також до та після його вчинення.

Моделювання особи невідомого злочинця під час проведення позаекспертних психологічних досліджень характеризується як безконтактна психодіагностика злочинця, результатом якої є створення моделі особи невідомого злочинця, що має бути відображена як психологічний профіль¹. Існують окремі етапи побудови моделі особи невідомого злочинця, серед яких визначають:

1) загальну оцінку злочину. На цьому етапі надаються кримінологічна та криміналістична характеристики вчиненого злочину, зіставляються конкретні дані про нього з накопиченими відомостями за аналогічними злочинами², а також аналізуються раніше вчинені (розкриті та нерозкриті) подібні злочини з метою виявлення ознак серійності;

2) усебічну оцінку особливостей місця вчинення злочину («сцени злочину»). Важливою на цьому етапі є така слідча дія, як огляд місця події, у деяких випадках – трупа, що проводиться за загальними правилами, передбаченими чинним кримінальним процесуальним законодавством. Правознавці вказують на особливу важливість фотозйомки й відеозапису³, додатків до протоколу такого огляду – плани та схеми місцевості й розміщення трупа. Наголосимо також, що бажано, щоб особа, залучена як спеціаліст зі складання психологічного профілю, була присутня під час проведення огляду місця

¹ Див.: *Алексейчук В. І.* Огляд місця події : тактика і психологія : монографія / В. І. Алексейчук. — Х. : Вид. агенція «Апостіль», 2011. — 232 с.; *Боков С. Н.* Использование психологического портрета при раскрытии и расследовании преступлений / С. Н. Боков // 50 лет в криминалистике. К 80-летию со дня рождения Р. С. Белкина : материалы междунар. науч. конф. — Воронеж, 2002. — С. 55–58; *Шепітько В. Ю.* Соціально-психологічні характеристики особи злочинця в криміналістиці: проблеми використання типології та можливостей моделювання / В. Ю. Шепітько // *Вибрані твори / Избранные труды.* — Х. : Вид. агенція «Апостіль», 2010. — С. 548–556.

² Див.: *Боков С. Н.* О психолого-криминалистическом портрете преступника / С. Н. Боков // Воронежские криминалистические чтения : сб. науч. тр. — Воронеж : Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 2003. — Вып. 4. — С. 79.

³ Див.: *Образцов В. А.* Выявление и изобличение преступника / В. А. Образцов. — М. : Юристъ, 1997. — С. 256.

події. За браком такої можливості спеціалістові надаються необхідні матеріали кримінального провадження (обов'язково фотознімки й відеозаписи огляду місця події) з метою детального вивчення й виявлення інформації, важливої для складення психологічного профілю. Досвідчені спеціалісти зі створення психологічного профілю під час огляду трупа попередньо можуть надати інформацію про ставлення злочинця до жертви (потерпілої особи) за позою трупа: ненависть до жертви, каяття, ревності тощо;

3) усебічний аналіз особи жертви (потерпілого). Такий аналіз має проводитися з урахуванням віктимологічних аспектів і ґрунтуватися на відомостях про її особистісні риси, властивості, особливості. У процесі аналізу особи жертви (потерпілого) ураховують її стать, вік, освіту, місце роботи, займану посаду, усі місця проживання, навчання, відпочинку, характеристики родинних зв'язків, коло знайомих і друзів, фізичний опис (значна увага приділяється зовнішності й одягу), сімейний стан, фінансове становище, фізичне та психічне здоров'я, уживання алкоголю, токсичних чи наркотичних речовин у немедичних цілях, особисті захоплення, зміни в способі життя¹. Такий детальний аналіз відомостей про жертву необхідний для висунення версій щодо мотивів невідомого злочинця й можливої майбутньої його жертви²;

4) оцінювання результатів слідчих дій і оперативно-розшукових заходів. На досліджуваному етапі відбувається оцінювання зібраної інформації, отриманої під час допиту свідків, очевидців, у деяких випадках потерпілих, результатів проведення спеціальних експертних досліджень. Уважається, що оцінювання результатів слідчих та оперативно-розшукових дій ґрунтується на наявності в працівників органів кримінальної юстиції максимально можливої інформації про розслідуваний злочин³;

5) оцінювання висновків судово-медичної та інших видів експертиз. Особливе значення на цьому етапі має аналіз висновку судово-медичної експертизи трупа, а також результатів додаткових лабораторних (хімічних, біологічних) досліджень, оскільки під час слідчого огляду трупа на місці його виявлення встановлюються фактичні дані про тілесні ушкодження, доступні безпосередньому спостереженню. Проведення судово-медичної експертизи сприяє визначенню часу та причини смерті, дозволяє встановити знаряддя й способи вбивства. Вивчення таких тілесних ушкоджень може сприяти встановленню статі вбивці, його професії, професійних звичок, навичок. У деяких випадках локалізація нанесення тілесних ушкоджень може дати додаткову інформацію про ставлення невідомого злочинця до жертви;

6) розроблення психологічного профілю особи невідомого злочинця з вирізненням основних індивідуально-психологічних характеристик, яке проводиться з метою обмеження кола підозрюваних. Цей етап передбачає

¹ Див.: *Боков С. Н.* О психолого-криминалистическом портрете преступника. — С. 79–80.

² Див.: *Баронін А. С.* Психологічний профіль вбивць : посіб. з кримін. психол. та криміналістики / А. С. Баронін. — К. : Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2001. — С. 21.

³ Див.: *Боков С. Н.* О психолого-криминалистическом портрете преступника. — С. 80–81.

складення спеціалістом (або групою спеціалістів) психологічного профілю. На підставі аналізу матеріалів кримінального провадження, власних спостережень (у разі залучення спеціаліста під час огляду місця події чи інших слідчих дій) виокремлюються дані, що характеризують особу злочинця. Найбільш поширеними відомостями, які можуть входити до структури психологічного профілю, є: а) загальна характеристика невідомого злочинця й домінуючої мотивації його поведінки; б) індивідуальні ознаки цієї особи (звички, нахили, навички тощо); в) вік невідомого злочинця; г) район місця проживання; г) район місця роботи, служби, навчання; д) характеристика місця ймовірного перебування; е) рівень освіти та професійної кваліфікації; є) рід занять; ж) особливості походження, найближчого оточення й особистого життя; з) сімейний стан; и) наявність чи відсутність дітей; і) ставлення до окремих видів діяльності (служби в армії, спорту, роботи з дітьми та ін.); ї) наявність судимостей; й) наявність психічної чи інших патологій; к) антропологічні й динамічні характеристики особи (тип зовнішності, статура, міміка тощо)¹;

7) пропозиції та рекомендації для органів кримінальної юстиції, засновані на створенні психологічного профілю². Використання на цьому етапі таких методів, як аналіз і синтез, є важливою складовою частиною, оскільки для виявлення основних психологічних (зокрема, поведінкових) характеристик невідомого злочинця існуюча інформація про злочин та особу невідомого злочинця має бути поділена на окремі складники, детально вивчена й осмислена.

Створення психологічного профілю під час позаекспертних психологічних досліджень передбачає побудову ідеальної моделі особи невідомого злочинця, яка дає можливість з'ясувати: 1) мотиви кримінальної поведінки (учинення кримінального правопорушення, тобто задоволення злочинцем своїх потреб) – неприязнь, помста, користь та ін.; 2) інтелектуальні здібності особи невідомого злочинця; 3) вольові властивості особи невідомого злочинця (вольовий, рішучий, безініціативний); 4) агресивність; 5) спонтанність у процесі вчинення кримінального правопорушення. При цьому особливістю позаекспертних психологічних досліджень є те, що вони проводяться в межах конкретного кримінального провадження до призначення судово-психологічної експертизи. У цьому разі, на думку В. Ю. Шепітька, під час проведення слідчого огляду та інших слідчих дій, доцільно запрошувати спеціалістів у галузі психології для створення психологічного профілю особи невідомого злочинця, який являтиме собою ідеальну модель, побудовану спеціалістом, та обґрунтовану «гіпотезу» стосовно особи, яка вчинила злочин³.

¹ Див.: Папкин А. И. Психологический портрет преступника: понятие, виды, методика составления / А. И. Папкин, А. И. Анфиногенов // Право и юрид. психология. — М., 1995. — № 1. — С. 6–14.

² Див.: Боков С. Н. Использование психологического портрета при раскрытии и расследовании преступлений. — С. 55–58.

³ Див.: Шепитько В. Ю. Проблемы использования специальных психологических знаний в следственной деятельности / В. Ю. Шепитько // Вибрані твори / Избранные труды. — Х. : Вид. агенція «Апостіль», 2010. — С. 506.

Ще одним новим напрямом моделювання особи невідомого злочинця є використання результатів проведення судово-генетичної експертизи (даних ДНК-аналізу). На відміну від побудови ідеальних (розумових) моделей, які створюються за допомогою інформації психологічного характеру, модель особи невідомого злочинця будується на підставі інформації, яка отримана із слідів людини біологічного походження на місці злочину.

Уважається, що інформація, отримана в ході дослідження об'єктів біологічного походження (молекулярно-генетичний ідентифікаційний аналіз, який проводиться в межах судової генетичної експертизи), є найбільш точною в доказовому значенні. Зокрема, об'єктами-носіями генетичного матеріалу (ДНК), як зазначає І. М. Горбулінська, є будь-які виділення людського організму або частки його тканин та органів. До джерел ДНК належать: біологічні рідини (кров, сперма, слина тощо) у рідкому стані або у вигляді плям на різних предметах; волосся; фрагменти тканин людського тіла (частки шкіри, фрагменти м'язів, окремі кістки та їх фрагменти, зуби) тощо¹. Зазначимо, що сучасні методи дослідження слідів біологічного походження спрямовані на виявлення та вилучення також потожирових і запахових слідів.

Найбільш ефективним під час моделювання особи невідомого злочинця є використання інформації, отриманої при проведенні генетичних досліджень у ході розслідування серійних убивств і серійних убивств, поєднаних із згвалтуванням, особливо тих, що вчиняються протягом тривалого часу. Окремі науковці зазначають, що важливим при цьому є належна систематизація обліку інформації про такі злочини та забезпечення доступу до неї слідчих і оперативних співробітників у будь-який час. У такі обліки доцільно включати інформацію про проведені раніше дослідження та експертизи, а також їх результати. У цьому разі доступ до таких баз даних повинні мати і працівники експертних служб, судмедекспертів².

Зазначимо, що завданням судово-генетичної експертизи є не лише ідентифікація джерела походження біологічних слідів, а й проведення порівняльного аналізу та встановлення зв'язку між об'єктами біологічного походження, які вилучені під час огляду різних місць злочинів. Під час проведення судово-генетичної експертизи вивчаються конкретні генетичні маркери (поліморфні локуси ДНК), інформація про які має бути зафіксована й систематизована в криміналістичних обліках для її подальшого використання, шляхом порівняльного аналізу, при розслідуванні злочинів.

Особливість проведення судово-генетичної експертизи полягає в тому, що такі дослідження можливо проводити за умови мінімальної кількості біологічного матеріалу людини. Як наголошують деякі вчені, злочинці переважно намагаються знищити сліди свого перебування на місці події (напри-

¹ Див.: *Горбулинская И. Н.* Особенности назначения и производства судебно-медицинской экспертизы вещественных доказательств биологического происхождения при расследовании преступлений / *И. Н. Горбулинская* // *Известия Алтайского гос. ун-та.* — 2007. — Вып. 2(54). — С. 40.

² Див.: *Бахин В. П.* Систематизация сведений о серийных сексуальных преступлениях как условие их эффективного раскрытия / *В. П. Бахин, С. С. Чернявский, Е. В. Александренко* // *Вісн. криміналістики.* — 2011. — № 1(15). — С. 9.

клад, замивають сліди крові водою, спалюють або перуть одяг зі слідами крові тощо); трупні жертв насилля виявляють через значний проміжок часу з моменту зникнення, що знижує можливість виявлення біологічного матеріалу, придатного для дослідження (наприклад, руйнування слідів крові у зв'язку із гнилісними процесами м'яких тканин трупа тощо)¹. Із цього приводу Д. О. Уманський зазначає, що «в більшості випадків при здійсненні протиправних дій на одязі та взутті злочинців, на предметах, якими завдавали ударів, залишаються мікросліди крові потерпілої особи, та навпаки – на речах потерпілого залишаються мікросліди крові злочинця. Пошук необхідно проводити в специфічних місцях, а вилучати такі мікросліди потрібно спеціальними способами із використанням спеціальних методик. Найчастіше мікросліди крові локалізуються у тих місцях, які складно відчистити або відіпрати: на швах, клапанах кишень, застібках, під петлями гудзиків, на внутрішній поверхні манжета; на взутті – на рельєфних елементах підошви, внутрішньому боці шнурків, кільцях, пряжках, швах»².

Проведення молекулярно-генетичної експертизи дозволяє встановити «належність слідів біологічного походження певній особі з високим ступенем імовірності; належність слідів певній особі з різних місць події; наявність біологічних слідів кожного з учасників події у випадках, коли сліди утворено шляхом змішування; ідентичність залишків у випадках розчленування трупа; ідентифікація жертв катастроф, коли близькі родичі живі»³.

Слід відмітити, що виявлення навіть маленької плями крові дозволяє провести генетичні дослідження, спрямовані на ідентифікацію людини. Так, результати вивчення ДНК-сперми, яка виявлена на потерпілій особі, її одязі, дозволяють отримати категоричні висновки про вчинення групи вбивств однією й тією самою особою. При цьому порівняльний аналіз генетичної інформації з місця події з даними, які містяться в автоматизованих інформаційних базах даних, дозволяє зробити такі висновки: установити єдине джерело походження біологічних слідів і об'єктів з нерозкритих місць учинених убивств; провести ідентифікацію особи злочинця за біологічними слідами, виявленими під час огляду місця події; установити особи невпізнаних трупів. Принцип пошуку має бути заснованим на перехресному порівнянні ДНК-профілей між усіма банками ДНК даних⁴.

Деякі вчені зауважують про те, що «можливості молекулярно-генетичної експертизи під час розкриття та розслідування злочинів надзвичайно великі. Узагальнення світової наукової інформації дає змогу дійти висновку, що в перспективі буде можливо за визначеним ДНК-профілем установлювати

¹ Див.: Горбулинская И. Н. Указ. праця. — С. 40; Дяченко Н. М. Основні етапи розвитку молекулярно-генетичної експертизи в державному науково-дослідному експертно-криміналістичному центрі МВС України / Н. М. Дяченко // Криміналіст. вісн. — 2011. — № 1(15). — С. 166.

² Див.: Уманський Д. О. Судово-медична ідентифікація особи за допомогою дослідження геномної ДНК у цитологічних препаратах, приготовлених з мікрослідів крові / Д. О. Уманський // Укр. мед. альманах. — 2012. — Т. 15, № 4. — С. 101.

³ Див.: Дяченко Н. М. Указ. праця. — С. 169.

⁴ Див.: Горбулинская И. Н. Указ. праця. — С. 40, 42.

фенотипні характеристики особи (зріст, колір очей і волосся тощо), що можуть бути особливо важливими для попереднього розслідування»¹. Однак серед проблем використання інформаційних баз даних ДНК для встановлення та ідентифікації особи невідомого злочинця невіршеними залишаються питання щодо відсутності нормативного забезпечення й регулювання формування та функціонування таких баз даних. Так, створення комп'ютерного банку даних за встановленими ДНК-профілями біологічного матеріалу, які вилучаються з місць злочинів (переважно це вбивства та вбивства на сексуальному підґрунті) передбачає встановлення відомчої належності таких інформаційних систем, кваліфікації осіб, які мають право проводити ДНК-дослідження та формування таких систем, встановлення кола осіб, які мають право доступу до такої інформації, їх права та обов'язки.

Таким чином, на сьогодні ефективним та перспективним методом під час розслідування злочинів є моделювання. Використання органами кримінальної юстиції цього методу при встановленні особи невідомого злочинця сприяє не лише визначенню його психологічних особливостей, мотивів, а й особливостей біологічного та анатомічного характеру. Систематизація та зіставлення даних відомостей про таку особу надає можливість висувати версії, визначати коло підозрюваних осіб і ймовірної жертви наступного злочину, його географічного розташування.

ИННОВАЦИОННЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ МОДЕЛИРОВАНИЯ ЛИЧНОСТИ НЕИЗВЕСТНОГО ПРЕСТУПНИКА В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОРГАНОВ УГОЛОВНОЙ ЮСТИЦИИ

Гетьман Г. Н.

Рассмотрены инновационные направления моделирования личности неизвестного преступника. Предпринята попытка установить суть инновационных направлений, которые используются в деятельности органов уголовной юстиции. Определены теоретические основы использования инновационных подходов в процессе моделирования личности неизвестного преступника в деятельности органов уголовной юстиции.

Ключевые слова: моделирование личности неизвестного преступника, психологический профиль, судебно-психологическая экспертиза, ДНК-анализ, судебно-генетическая экспертиза.

INNOVATIVE AREAS OF THE UNKNOWN CRIMINAL'S PERSONALITY MODELING IN THE WORK OF CRIMINAL JUSTICE BODIES

Getman G. M.

The ongoing social and economic changes in Ukraine, determine the necessity of scientific research aimed at the development of innovative foundations for forensic support to ensure the work of the criminal justice bodies. The paper describes the innovative areas of an unknown criminal's personality modeling. The author endeavors to clarify the nature of innovative areas which are used in the work of criminal justice bodies. It defines theo-

¹ Див.: Дяченко Н. М. Указ. праця. — С. 169.

retical foundations of using innovative approaches in the course of an unknown criminal's personality modeling in the activity of criminal justice bodies. In his study the author highlights two innovative areas of applying the method of an unknown criminal's personality modeling. The first area is the use of psychological knowledge to build the ideal (mental) model of an unknown criminal's personality. At the same time the use of psychology data in modeling an unknown criminal's personality is possible in two ways: 1) through expert psychological investigations, and 2) through a forensic psychological examination. Another innovative areas of an unknown criminal's personality modeling is the use of a forensic genetic examination results (DNA analysis data). In contrast to the ideal (mental) modeling which is created with the help of the psychological nature information, a model of an unknown criminal's personality is built on the basis of the information obtained from human traces of biological origin, discovered at the crime scene. The use of a modeling method to determine an unknown criminal's personality contributes not only to the identification of his/her psychological characteristics, motives but also the features of biological and anatomical nature. Systematization and comparison of the data on such person allows to put forward possible versions, to determine the group of suspected persons and the potential victim of the next crime, geographical location of the subsequent crime scene.

Keywords: unknown criminal's personality modeling, psychological profile, forensic psychological examination, DNA analysis, forensic genetic examination.

УДК 343.98:343.1

К. О. Спасенко, асистент кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук

ЗАЛУЧЕННЯ ЕКСПЕРТІВ І ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ПОРУШЕНЬ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ РОБІТ ІЗ ПІДВИЩЕНОЮ НЕБЕЗПЕКОЮ

Розглянуто особливість використання спеціальних знань у процесі розслідування зазначеної категорії злочинів, що полягає у вузькоспрямованій специфіці порушень правил безпеки під час виконання робіт із підвищеною небезпекою. Окреслено коло питань, що підлягають з'ясуванню під час проведення певних експертиз. Відзначено їх варіативність залежно від виконуваних робіт, виду негативних наслідків та інших елементів криміналістичної характеристики злочину. Досліджено призначення судово-медичної й судових інженерно-технічної експертизи з охорони праці, гірничо-технічної, будівельно-технічної, технічної експертизи документів в аспекті порушеної проблематики.

Ключові слова: експертиза, Кримінальний процесуальний кодекс, методика розслідування, порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою.

Одним із перспективних напрямів підвищення ефективності організації кримінального провадження та розслідування в цілому слід уважати вико-